

УДК 351

Ю. В. Столетов,

заступник директора центру митної справи та післядипломної освіти
Академії митної служби України

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ, ЯК ЕЛЕМЕНТ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація: Проаналізовано поняття ризику, аналіз ризику, оцінка ризику, індикатор ризику, профіль ризику. Визначені шляхи і напрями щодо підвищення ефективності регулювання з боку держави під час здійснення зовнішньоекономічних операцій.

Аннотация: Проанализировано понятие риск, анализ риска, оценка риска, индикатор риска, профиль риска. Определены пути и направления по повышению эффективности регулирования со стороны государства во время осуществления внешнеэкономических операций.

Annotation: The concept of risk, risk assessment, risk indicator, risk profile are analyzed. Ways and methods as to the improvement of the regulation effectiveness by the state during the implementation of foreign economic operations are determined.

Ключові слова: ризик, управління ризиками, оцінка ризику, ситуація ризику, аналіз ризику, митні формальності.

Мета дослідження полягає у визначенні понять, що таке ризик, аналіз ризику. Яким чином здійснюється управління ризиками і визначення критеріїв ризику. Яким чином митним органам (митним адміністраціям) мінімізувати ризики.

Зовнішньоекономічна діяльність на сьогоднішній день являє собою найбільш перспективний напрямок бізнесу. Враховуючи те, що темпи виробництва в Україні знизились, зовнішньоекономічна діяльність є однією з рентабельних видів діяльності.

Як правило, в умовах обмежених ресурсних та фінансових можливостей кожна зі сторін бізнес-інтересів намагається знайти можливість оптимізувати свої витрати та максимально підвищити свій зиск (вигоду). Приймаючи такі правила гри суб'єкти господарювання опиняються в умовах невизначеності та знаходяться на межі правового поля. Виходячи з цього передбачити наперед хід подій складно, але відчайдушний гравець на ринку намагається ризикувати в надії отримання пристойних дивідендів (прибутку). Це обумовлює те, що ризики стали об'єктом пильної уваги вчених економістів, юристів та фахівців з різних галузей знань.

Міжнародна торгівля у всьому світі являє собою головну, прискорюючу силу, яка впливає на економічний розвиток кожної держави. Державна митна служба України стоїть на захисті економічних інтересів держави та здійснює контроль зовнішньоекономічної діяльності, тобто товарообміну між країнами. Таким чином оптимізує умови торгівлі суб'єктів підприємницької діяльності.

“Для оптимізації зусиль з підвищення безпеки міжнародного ланцюга постачання товарів, необхідний цілісний підхід при постійному вдосконаленні заходів для полегшення торгівлі” [1, 22].

Для ефективного регулювання зовнішньоекономічної діяльності держава використовує різні інструменти, одним із інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності є Державна митна служба України – це регулювання здійснюється переважно під час митного контролю і митного оформлення.

Насамперед потрібно в діяльності митних органів використовувати сучасні інструменти митного контролю. Одним із таких інструментів є використання системи аналізу ризиків. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (Київська конвенція, підписана в Києві у 1973 році), зокрема норми Київської конвенції передбачають використання системи аналізу ризиків при виборі форми митного контролю та застосування методу аналізу ризиків для визначення товарів, транспортних засобів, документів та осіб, що підлягають перевірці, а також ступінь такої перевірки. Даний вибірковий контроль повинен забезпечити безперешкодне або максимально спрощене і швидке проходження митних формальностей для товарів і транспортних засобів, які переміщуються фізичними особами та учасниками зовнішньоекономічної діяльності. Але таке спрощення не повинне впливати на якість здійснення митних процедур. Державна митна служба приймає стратегію, яка базується на системі мір оцінки вірогідності недотримання діючого законодавства, за допомогою системи управління ризиками. Головне завдання митних органів (митних адміністрацій) – це вміння аналізувати та управляти ризиками.

Перш ніж аналізувати управління ризиками як систему, вважаємо за доцільне впорядкувати понятійний апарат.

Дослідженням управління ризиками розглядалися вітчизняними та зарубіжними дослідниками в працях Багірова Ш.З., Барамзіна С.В., Івченко І.Ю., Кунєва Ю.Д., Науменко В.П., Новикова В.В. та інші.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових досліджень даної проблеми, не є достатньо дослідженими питання управління ризиками та підвищення ефективності державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Державна митна служба України забезпечує реалізацію державного регулювання. Одним з яких є система управління ризиками під час здійснення митних формальностей.

В словнику російської мови С.І. Ожегова ризик визначається як “можлива небезпека” і “дія на вдачу в надії на щасливий перебіг подій”.

Слово ризик (від грецької **risikon** – скеля, прірва) – можлива небезпека якого-небудь неблагонадійного перебігу.

У законі України “Про об'єкти підвищеної небезпеки” про ризик сказано наступне “Ризик – ступінь імовірності певної негативної події, яка може відбутися в певний час або за певних обставин на території об'єкта підвищеної небезпеки і/або за його межами. Під управлінням ризиком розуміється процес прийняття рішень і здійснення заходів, спрямованих на забезпечення мінімально можливого ризику [2, 73].

Під ризиком у книзі “Риск в современном бизнесе” визначається “Під “ризиком прийнято розуміти ймовірність (загрозу) втрати підприємством частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або поява додаткових витрат у результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності” [3, 8].

У книзі “Финансовый менеджмент” під ризиком розуміють наступне визначення:

“Ризик – це ймовірність виникнення збитків або недоотримання доходів порівняно з прогнозуємим варіантом” [4, 10].

За визначенням Войцешука А.Д. ризик це “ймовірність недодержання законодавства України з питань митної справи, а керування ризиком – це систематична робота з розроблення та практичної реалізації заходів запобігання і мінімізації ризиків, методики оцінки ефективності їх застосування а також контролю за застосуванням митних процедур, яка передбачає безперервне оновлення. Аналіз і перегляд наявної у митних органах інформації” [5, 260].

П.Я. Пісеной у своїй статті “Ризики в зовнішньоекономічній діяльності” дав таке поняття митного ризику: “митний ризик – це ймовірність реалізації певної митної загрози з прогнозованим або непрогнозованим можливим збитком, а також її можливих наслідків у митній галузі” [6, 14].

У даних визначеннях можна виділити характерну особливість ризику – це небезпека, можливість невдачі, поразки. Для більш повного визначення ризику доречно та необхідно дати поняття “ситуація ризику”. Дане поняття безпосередньо та дуже тісно пов'язано з вмістом такого терміну, як “ризик”.

Поняття “ситуація” – це сукупність різних умов та обставин, які самі створюють певну обстановку для той чи іншої виду діяльності. Необхідно зазначити, що така обстановка може перешкоджати або сприяти здійсненню даної дії. Якщо розглянути різні види ситуацій, то “ситуації ризику” мають особливе місце. Елементи невизначеності притаманні для функціонування та розвитку багатьох економічних процесів. Із цього пояснення слідує, що виникнення ситуацій, не мають однозначного результату рішень.

“Поняття “ситуація” можна охарактеризувати як поєднання, сукупність різних умов, які створюють певну обстановку для того чи іншого виду діяльності. Якщо існує можливість кількісно і якісно визначити ступінь імовірності настання того чи іншого варіанта, то це буде ситуація ризику. Ситуацію ризику можна розглядати як різновид невизначеності, коли настання подій ймовірне і може бути визначене. У цьому випадку об’єктивно існує можливість оцінити імовірність подій, які приблизно виникають у результаті спільної діяльності партнерів з виробництва, контр дій конкурентів чи суперників, впливу природного середовища на розвиток економіки, впровадження науково-технічних досягнень і т.д. Тобто ризик є моделлю зняття суб’єктом невизначеності, адже прагнучи “зняти” ризиковану ситуацію, суб’єкт робить вибір і прагне реалізувати його” [7, 20].

І.Ю. Івченко надає два визначення ризику:

“Ризик – це діяльність, пов’язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, у процесі якого є можливість кількісно і якісно визначити імовірність досягнення передбачуваного результату, невдачі і відхилення від мети.

Або так:

Ризик – це подія (діяння, вчинок), здійснювана в умовах вибору в надії на сприятливий результат, коли у випадку невдачі існує небезпека опинитися в гіршому становищі, ніж до вибору” [7, 21].

Класифікація ризиків це систематизація багатьох ризиків, які базуються на признаках і критеріях та можуть об’єднувати велику кількість у загальні поняття.

Важливі риси, які знаходяться в основі класифікації ризиків це:

- час виникнення;
- основні фактори виникнення;
- характер обліку;
- характер наслідків;
- сфера виникнення.

За часом виникнення ризику поділяються на:

- ретроспективні ризики,
- поточні та перспективні ризики.

За фактором виникнення ризику поділяються на:

- Політичні ризики – це ризики, які обумовлені зміною політичної обстановки, котра в свою чергу впливає на підприємницьку діяльність (закриття кордонів, бойові дії та інше).

- Економічні ризики – це ризики, які обумовлені несприятливими умовами в економіці підприємства або в економіці держави.

За характером обліку ризику поділяються на:

-Зовнішні ризики, які пов’язані з діяльністю підприємства або його контактній аудиторії. На зовнішні ризики впливає велика кількість факторів – політичні, економічні, демографічні, соціальні, географічні та інші.

-Внутрішні ризики, які обумовлені діяльністю самого підприємства та його контактної аудиторії.

За характером наслідків ризику поділяються на:

-Чисті ризики (прості або статистичні), дані ризики завжди несуть у собі втрати підприємницької діяльності.
 - Спекулятивні ризики – це ризики, які можуть нести у собі як втрати, так і додатковий прибуток. Причиною даного типу ризиків можуть бути зміни кон’юнктури ринку, зміна курсу валют, зміна податкового законодавства та інше.

Класифікація ризиків за сферою виникнення, в основі якої існують сфери діяльності, сюди відносять виробничій, комерційний, фінансовий та страховий ризик.

Н.В. Осадча у своїй статті “Заходи покращення кадрового потенціалу працівників митних органів” відзначалась про управління ризиками, як “управління ризиками зводиться до забезпечення максимально широкого діапазону охоплення можливих ризиків, їхнє розумне прийняття і зменшення ступеню їхнього впливу до мінімально можливих меж, а також розроблення стратегії поведінки митного органу в разі появи конкретних ризиків”[8, 214].

В митній діяльності за сферою виникнення ризику поділяються в залежності від місця або етапу митного контролю:

1) Можливі ризики, які мають місце в пунктах пропуску на державному кордоні, сюди можна віднести:

- подання у митний орган підроблених документів;
- подання документів, які містять неповні або недостовірні дані про вантаж та транспортний засіб, який переміщує цей вантаж;
- перевезення товарів та вантажів по документам з підробленими відмітками митних органів;
- подання недостовірних даних у електронному вигляді інформації (повідомленні);
- передача електронних повідомлень з порушенням термінів подання в митний орган;
- оформлення вантажу за двома і більше зразків документу контролю доставки за одним реєстраційним номером.

2) Ризики, виникнення яких можливо під транспортування товарів та транспортних засобів під митним контролем від одного митного органу до митного органу, який зазначений в документах контролю доставки:

- підміна документів або вантажів під час слідування транспортних засобів до митниці призначення;
- хибна крадіжка вантажів під час слідування від митниці відправлення до митниці призначення;
- заміна товарів та вантажів з підробкою засобів ідентифікації;
- зміна місця доставки вантажів, заміна адреси;
- часткове вивантаження товарів з заміною засобів ідентифікації;
- недоставка вантажів;

-перевантаження товарів на інший транспортний засіб під слідування по маршруту.

Переваги системи управління ризиками у Державній митній службі України можна розподілити таким чином:

а) досягнення мети;

б) удосконалення управлінських процесів;

в) покращення показників діяльності держави в зовнішньоекономічних операціях.

Виходячи в перелічених переваг, можна зробити позитивні висновки це:

- більш якісне використання існуючих ресурсів або потенціалу під здійснення процедур з обмеженою кількістю існуючих ресурсів;
- більш тісне сприяння розвитку міжнародної торгівлі, потоку товарів, послуг та інвестицій в державу;
- направлення ресурсів у місце більшого ризику.

Стаття 41 Митного кодексу України дає нам визначення форм митного контролю “Митний контроль здійснюється безпосередньо посадовими особами митних органів шляхом:

1) перевірки документів та відомостей, необхідних для такого контролю;

2) митного огляду (огляду та переогляду товарів і транспортних засобів, особистого огляду громадян);

3) обліку товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України;

4) усного опитування громадян та посадових осіб підприємств;

5) перевірки системи звітності та обліку товарів, що переміщуються через митний кордон України, а також своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податків і зборів, які відповідно до законів справляються при переміщенні товарів через митний кордон України;

6) огляду територій та приміщень складів тимчасового зберігання, митних ліцензійних складів, спеціальних митних зон, магазинів безмитної торгівлі та інших місць, де знаходяться або можуть знаходитися товари і транспортні засоби, що підлягають митному контролю, чи провадиться діяльність, контроль за якою покладено на митні органи законом;

7) використання інших форм, передбачених цим Кодексом та іншими законами України з питань митної справи.” [2]

Однією з форм митного контролю згідно статті 41 Митного кодексу України є митний огляд, застосування якої сприяє найбільш ефективному контролю з боку

митних органів за переміщенням товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Разом з тим, наявна завантаженість митних органів та часові витрати на проведення митного огляду вимагають раціонального підходу до її застосування. Під час вибору форми (форм) митного контролю посадові особи митних органів повинні керуватися принципом достатності, для забезпечення дотримання діючого порядку переміщення товарів та транспортних засобів через митний кордон України й при великому обсязі зовнішньоторговельних операцій не слід переслідувати мету тотального контролю.

Статтею 42 Митного кодексу України встановлено, що під час проведення митного контролю митні органи самостійно визначають форму та обсяг контролю, достатні для забезпечення додержання законодавства України з питань митної справи та міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку, контроль за дотриманням яких покладено на митні органи.

Митний контроль – це сукупність заходів, що здійснюється митними органами в межах своєї компетенції з метою забезпечення додержання норм Митного кодексу України, законів та інших нормативно-правових актів з питань митної справи, міжнародних договорів України, укладених у встановлених законом порядку.

Митний контроль займає провідне місце серед елементів митної справи, оскільки використання саме цього інструмента забезпечує виконання покладених на митницю завдань, зокрема ефективність боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, поповнення дохідної частини Держбюджету, державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, ведення митної статистики.

Митне оформлення – це виконання митним органом дій (процедур), які пов'язані із закріпленням результатів митного контролю товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України, і мають юридичне значення для подальшого використання цих товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митницю України, та оформлення результатів такого контролю, а також статичний облік товарів і транспортних засобів, ввезених на митну територію України, вивезених за її межі й переміщуваних транзитом через цю територію.

Митне оформлення як один з елементів митної справи безпосередньо пов'язано з митним контролем та здійснюється митними органами за умови декларування товарів, предметів та транспортних засобів суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, а також громадянами, що переміщують такі товари, предмети, транспортні засоби.

Система аналізу і управління ризику, на якій базується адміністрування будь-якого бізнес-процесу, є в визначенні пріоритетних і ключових напрямлень діяльності відповідного розподілу маючих ресурсів. Тож і слід визначити, що сьогодні у відповідності зі стандартами управління ризиками в митній службі – це базисний принцип сучасних методів митного контролю, який дозволяє використовувати ресурси митних органів не зменшуючи при цьому ефективності митного контролю і звільняє більшість суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності від надмірного бюрократичного контролю.

Базовими міжнародними нормами визначають принципи і основні напрямлення діяльності митних органів в області управління ризиками є стандартні правила, які зазначені у Міжнародній конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур (Конвенція Кіото).

Концепція організації, механізм та здійснення митних формальностей в нових умовах передбачені в Загальному додатку до Кіотської конвенції. “У Додатку містяться визначення:

-митний контроль, заснований на аудиті (Audit-based control), - заходи за допомогою яких митниця засвідчує у точності декларування шляхом проведення перевірки (експертизи) відповідної документації, звітів, систем і комерційних даних (Загальний додаток 2, поняття E3/F4);

-ризик (Risk) – імовірність недотримання митного законодавства;

-аналіз ризику (Risk analysis) – систематичне використання доступної інформації для визначення того, як часто виявлені ризики можуть мати місце та який ступінь їх можливих наслідків;

-сфери ризику (Risk areas) – митні процедури та категорії міжнародних перевезень, які представляють ризик;

-оцінка ризику (Risk assessment) – систематичне вимірювання (визначення) пріоритетів управління ризиком шляхом оцінювання та порівняння рівнів ризику стосовно встановлених стандартів, очікуваних ступенів ризику чи інших критеріїв;

-індикатори ризику (Risk indicators) – особливі критерії, які узяті разом служать практичним інструментом для відбору та скерування дій щодо можливого недотримання митного законодавства;

-управління ризиком (Risk management) – систематичне застосування процедур управління й діяльність, які забезпечують митницю необхідною інформацією для зосередження на переміщення вантажів, котрі становлять ризик;

-профіль ризику (Risk profile) – наперед визначена комбінація індикаторів ризику, заснованих на інформації, зібраній, проаналізованій і категоризованій;

-системний контроль (Systems – based control) – заходи гарантування, що система трейдера пройшла перевірки й контроль, необхідні для відповідності митного законодавству” [9].

Управління ризиком - систематичне застосування процедур управління й практики, які надають митному органу необхідну інформацію для вивчення переміщень або партій товарів, які представляють ризик. Управління ризиками можливе, як у сторону зниження можливості програшу (поразки), так і у сторону збільшення можливості виграшу.

“Керування ризиками – це сукупність методів, прийомів і заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів до їхнього зменшення [7, 257].

Складові системи аналізу ризиків. Складовими цієї системи аналізу ризиків є:

-фактори ризику;

-параметри ризику;

-паспорт ризику;

-критерії оцінки ризику.

Із вказаних понять про ризик, можна виділити таку характерну рису ризику, як небезпека, можливість негараздів, невдачі. Однак наведені вище поняття не охоплюють всього змісту терміну “ризик”. В результаті ми погоджуємося з імовірнісним характером ризику але вважаємо, що визначення має містити в собі системний характер управління ними.

Дійсно реалізувати ідею управління ризиками, можливо тільки втілюючи програму “електронна митниця”, тобто заздалегідь прийняти електронний варіант документів і до прибуття вантажу на митницю вже митна служба буде не тільки інформацію про вантаж, а саме головне вже буде прийнятий порядок дій інспектора по контролю та оформленню даного вантажу. В даний час інспектор реально приймає рішення і в більшості випадків інспектор не знає, як контролювати та оформлювати вантаж, коли він прибув на митницю.

Таким чином можна зробити висновок про важливість наукової розробки понять та організація ефективної системи управління ризиками під час здійснення митних формальностей, що підтверджується міжнародним і національним законодавством. Розробка ефективної системи управління ризиками в митній діяльності, дозволить зменшити ризики зовнішньоекономічної діяльності, як з боку суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і з боку держави.

Список використаної літератури:

1. Док. ТAxUD/629/2000-EN завершальний, “Митниця - 2007”, Європейська комісія, Генеральний директорат, союз із податків і митниць, митна політика, модернізація і контроль. – Брюссель. – 21 листопада. – 2002. –Група робочих методів.
- 2 Закон України про об'єкти підвищеної небезпеки, Відомості Верховної Ради, 2001, №15, ст. 73.
- 3.Грабовський П.К., Петрова С.Н., Полтавцев С.І. та інші Риск в современном бизнесе/ За ред. П.Г. Грабовського. – М.: Видавництво “Аланс”, 1994. - 312 с.
4. Стоянова Е.С. Финансовый менеджмент. – М.: Перспектива, 1993. – 235 с.
5. Регулювання митної справи: підручник/ За заг. ред. Войцешука А.Д. – Хмельницький: Видавництво ІНТРАДА, 2007. -312 с.
6. Митна політика та актуальні проблеми економічної та митної безпеки України на сучасному етапі/ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Ризики в зовнішньоекономічній діяльності” П.Я. Пісний, Дніпропетровськ, 23 листопада 2007 р.
7. Івченко І.Ю. Економічні ризики: Навчальний посібник. – Київ: “Центр навчальної літератури”, 2004. – 304 с.
8. Митна справа в Україні: теорія і практика/ Матеріали міжнародної науково-практичної конференції - форуму випускників, курсантів, студентів та молодих науковців, “Заходи покращення кадрового потенціалу працівників митних органів” Н.В. Осадча, Дніпропетровськ, 28 березня 2008 р.
9. Загальний додаток 6 до Міжнародної конвенції з гармонізації та спрощення митних процедур (м. Кіото, 1973 р.) – режим доступу // <http://www.wcoomd.org>.
10. Анализ рисков в области таможенного оформления и таможенного контроля. Бюл. Тамож. Информ. и анализ Центра. - 1997. – с. 3.
11. Митний кодекс України: Чинне законодавство зі змінами та доповненнями, станом 1 вересня 2005 р.: (відповідає офіц. текстові). – К.: Вид. Паливода А.В., 2005. – 160 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2011 р.

ТОВ "ДКС Центр"